

- سرشناسه: جلالی، محمد، ۱۳۵۰
- عنوان و نام پدیدآور: حقوق عمومی از تنظیم قدرت تا تضمین حق ها/ به اهتمام محمد جلالی.
- مشخصات نشر: تهران؛ خانه اندیشمندان علوم انسانی، ۱۳۹۸.
- مشخصات ظاهری: ۸۹۴ ص.
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۷۰۷-۲-۲: ۱۱۰۰۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
- یادداشت: کتابنامه
- موضوع: مبانی حقوق عمومی، حقوق اساسی، حقوق اداری، حقوق بشر، حقوق کار- ایران- مقاله‌ها و خطابه‌ها
- موضوع: Addresses, Lectures, essays - Iran - law Public
- موضوع: Addresses, essays, Lectures - Iran - law Constitutional
- موضوع: Addresses, essays, Lectures - Iran - law Administrative
- موضوع: Addresses, essays, Lectures - Iran - rights Human
- رده بندی کنگره: ۴KMHV
- رده بندی دیویی: ۳۴۹/۵۵
- شماره کتابشناسی ملی: ۵۹۱۰۳۸۹
- تاریخ درخواست: ۱۳۹۸/۰۷/۲۳
- تاریخ پاسخگویی:
- کد پیگیری: 5909700

حقوق عمومی از تنظیم قدرت تا تضمین حق‌ها

به اهتمام: دکتر محمد جلالی
 ویراستار علمی: دکتر آزاده السادات طاهری
 ویراستار ادبی: نفیسه فتحعلی، مریم‌سادات عربی
 دستیار ناظر علمی: پدram امیریان
 ناشر: خانه اندیشمندان علوم انسانی
 صفحه آرا: جعفر ناصری
 طراح جلد: سعید صحابی
 چاپ اول: ۱۳۹۸
 شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۱۰ هزار تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

خانه اندیشمندان علوم انسانی
 نشانی: تهران، خیابان استاد نجات الهی، نبش ورشو
 تلفن: ۸۸۹۱۱۶۱۱

info@khanehandishmandan.ir

فهرست مطالب

صفحه	نویسنده	عنوان
۷		سخن خانه اندیشمندان علوم انسانی
۹	محمد جلالی	درآمد
۱۵	علی اکبر گرجی	شمعی در تاریکی: حقوقدانی بر کرانه نظم و آزادی
۱۹	سیدمحمد هاشمی	حسب حال
دفتر اول، مبانی حقوق عمومی		
۲۵	سیدحسین صفایی	تفکیک و ارتباط حقوق عمومی و حقوق خصوصی
۴۱	سیدمحمد قاری سیدفاطمی	حقوق اسلامی مدرن: امکان یا امتناع؟ (حقوق اسلامی و حقوق مدرن: دیالکتیک سازگاری در چشم انداز اخلاقی / غایت گرا)
۹۳	محمد رضا ویژه	کارکردهای دولت در رابطه با هویت ملی
۱۰۵	سیداحمد حبیب نژاد	تحلیل رفتاری «دولت» در چارچوب انتخاب عمومی
۱۲۷	محمد حسنونند	چیستی مفهوم عدالت؛ فضیلت نفس یا ارزش اجتماعی
۱۵۳	هدی غفاری	نحوه اعمال حاکمیت شرع در قانون گذاری (مطالعه موردی دیدگاه صلاحیت الهی - مردمی)
۱۸۷	وحید رضادوست	حقوق جامعه بین المللی؛ موازنه منفعت فرد و جمع
دفتر دوم، حقوق اساسی		
۲۱۱	محمد راسخ	هم نشینی اصول تغییرناپذیر قانون اساسی
۲۲۹	حسین رحمت اللهی	شناسایی نظریه های پایه و تأثیر عرف در فرآیند بازنگری قانون اساسی
۲۴۷	احسان آقامحمدآقایی	نظام پارلمانی محدود؛ الگوی مناسب نظام پارلمانی در ایران؟
۲۷۱	جواد تقی زاده	همه پرسی؛ تدبیر و داوری مستقیم مردم در اداره امور عمومی با گذری بر همه پرسی تقنینی در ایران
۲۸۳	سیدناصر سلطانی	گزارش نصرالله انتظام، سفیر وقت ایران در پاریس، از تصویب قانون اساسی جمهوری پنجم فرانسه (۱۹۵۸)
۳۱۵	سیدمجتبی واعظی	دوگانه های حقوق اساسی در جمهوری اسلامی ایران
۳۳۷	علی مشهدی	اصول سازمانی «دولت فدرال» از منظر حقوق اساسی تطبیقی
۳۵۷	فریدین مرادخانی	نگاهی به رویکرد دکتر سیدمحمد هاشمی به حقوق اساسی (تحلیل انتقادی)

۳۸۱	مسلم آقای طوق	نظریات تفسیر قانون اساسی در حقوق ایالات متحده آمریکا و مبانی فلسفی آن
۴۰۳	وحید آگاه	غلبه فرم بر محتوا؛ بررسی انتقادی رویکرد اخیر قوه مقننه (۹۷ - ۱۳۹۵) در دایمی نمودن قوانین آزمایشی
۴۲۱	خدیجه شجاعیان	ابعاد حقوقی وضعیت اضطراری در پرتو قوانین اساسی نظامهای حقوقی مختلف
دفتر سوم، حقوق اداری		
۴۴۷	ولی رستمی احسان اکبری	تحلیل حقوقی مبدأ زمانی الغای اثر مصوبات دولت توسط رئیس مجلس شورای اسلامی
۴۷۳	بیژن عباسی	بررسی و نقد آیین‌نامه تشکیل‌های مردم نهاد مصوب سال ۱۳۹۵ جایگاه اصل تناسب در حقوق اداری فرانسه با نگاهی تطبیقی
۴۹۹	محمد جلالی	به‌برخی کشورهای اروپایی و رویه‌نهادهای قضایی اروپایی
۵۲۷	حامد کرمی	اموال اشخاص عمومی در میانه مالکیت و نگهداری
۵۳۷	مسیح بهنیا	امنیت اقتصادی در پرتو احترام به انتظارات مشروع
دفتر چهارم، حقوق بشر		
۵۶۳	ابراهیم بیگزاده	نگرشی بر ابعاد حقوقی تحریم وزیر امور خارجه ایران
۵۷۷	رضا اسلامی	کرامت انسانی؛ ارزش عام حاکم
۵۸۹	محمدحسین رضائی قوام‌آبادی	تکوین حقوق آب در گذر زمان؛ گذار از حکومت حقوق خصوصی به حقوق عمومی
۶۱۱	محمد مظهری فرزاد جنگجو	تحلیلی بر اخلاق شهروندی و نقش آن در حق داشتن محیط زیست سالم
۶۴۱	مهدی مهدوی‌زاهد	تحلیل اجتماعی چالش‌های شناسایی حقوقی «هم‌زیستی‌های بدون ازدواج» در ایران پس از انقلاب اسلامی
دفتر پنجم، حقوق کار		
۶۷۱	سعید ابدی حسین قبادی	اصول و قواعد تدوین و اجرای آیین‌نامه‌های انضباط کار در کارگاه‌های مشمول قانون کار
۶۹۷	کوروش استوار سنگری	قرارداد کار موقت و امنیت شغلی کارگران در آراء هیئت عمومی دیوان عدالت اداری
۷۱۵	آزاده‌السادات طاهری	کار در محیطی عاری از خشونت و آزار؛ نگاهی به مقاله‌نامه جدید سازمان بین‌المللی کار

کرامت انسانی، ارزش عام حاکم

رضا اسلامی*

در اهمیت کرامت و شأن و منزلت انسانی، فراوان گفته و نوشته شده است.^۱ در بسیاری از اسناد نظام بین‌المللی حقوق بشر، خصوصاً پس از پایان جنگ سرد، بسیار بر آن تأکید شده است.^۲ اما مفهوم کرامت انسانی و هسته حداقلی آن و نیز مؤلفه‌ها و آثار آن هنوز مبهم و محل بررسی و اظهار نظر اندیشمندان است و از این رو، مطالعه و تبیین مفهوم کرامت انسانی از جهات مختلف و در ارتباط با تحقق حقوق بشر، ضرورت تام دارد.

اعلامیه جهانی حقوق بشر که علی‌رغم غیرالزام‌آور بودن آن معروف‌ترین و مؤثرترین سند حقوق بشری از نظام بین‌المللی است، آحاد انسانی را دارای کرامت ذاتی و گوه‌ر وجودی انسان‌ها را دارای شأن و منزلت می‌داند.^۳ در حقوق بشر، به تعبیر نگارنده کرامت انسانی، ذاتی بشر است و زندگی توأم با کرامت و شأن و منزلت انسانی، هدف نهایی حقوق بشر است. حقوق بشر که حقوق مسلم هر فرد انسانی است، ریشه در کرامت انسانی دارد؛ به عبارت دیگر، هدف از حقوق بشر به عنوان استحقاقات فردی، حفظ کرامت انسانی است. هر حقی از حقوق بشر به دنبال صیانت از کرامت انسانی در بُعدی

somal@yahoo.com

*. دانشیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی

۱. قاری سیدفاطمی، سید محمد، *حقوق بشر در جهان معاصر*، دفتر دوم، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲؛

۲. اسلامی، رضا (مترجم)، *مرجع اسناد بین‌المللی حقوق بشر*، تهران، انتشارات خرسندی، چاپ ۲۰۱۳، Eslami, Reza, *Human Rights Activism: Theory and Practice*, Tehran, Jungle Publications,

۳. سوم، ۱۳۹۴

۳. در مقدمه اعلامیه و ماده یک

از ابعاد انسانی است. عبارت «تحقق همه حقوق همه» نیز که شعار فعالان و هدف آموزش حقوق بشر است به حفظ کرامت انسانی در تمام ابعاد منجر می‌شود.

اصول اساسی حقوق بشر، مانند اصل منع تبعیض، اصل برابری و اصل جهان‌شمولی، نیز در ارتباط مستقیم با کرامت انسانی هستند.^۱ در حقوق بشر، فرض بر این است که تمام انسان‌ها از کرامت و شأن و منزلت انسانی برابر برخوردار هستند و لذا همه دارای حقوق برابرند. انسان بودن شرط برخورداری از حقوق بشر است و لذا خصوصیات فردی انسان‌ها از جمله جنسیت، مذهب، نژاد و ملیت، تأثیری نه در کرامت انسانی و نه در برخورداری از حقوق دارد و همه انسان‌ها بدون تبعیض از حقوق یکسان و برابر برخوردارند. برابری در کرامت انسانی و حقوق نیز به نوبه خود، اصل جهان‌شمولی حقوق بشر را به دنبال دارد. بدین معنا که برابری در کرامت انسانی، بر تفاوت در ملیت و آداب و رسوم ترجیح دارد و قابل‌اعمال در تمام جوامع و فرهنگ‌هاست و لذا همه از حقوق یکسان و برابر بهره می‌برند.^۲

لذا اصول حقوق بشری، خصوصاً اصل برابری و منع تبعیض، همه ناشی از کرامت انسانی، برخاسته از مفهوم انسانیت مشترک،^۳ بسیار فراتر از ملیت و آداب و رسوم و مذاهب است و قطعاً در برخورداری از حقوق انسانی، تکیه بر انسانیت مشترک و برابر دانستن همه انسان‌ها، عادلانه‌تر از اتکای صرف به سنن و مذاهب است. این، همان معنای روشن جهان‌شمولی است که محدود به زمان و مکان خاصی نیست؛ محدود به آداب و رسوم و طریقت ویژه‌ای و محدود به زبان و نژاد برگزیده‌ای نیست. کرامت انسانی ورای این مفاهیم و معانی جزئی است.^۴

به عقیده نگارنده، کرامت انسانی را باید شاخصه اصلی در درک و تبیین حقوق بشر دانست و در برابر ابعاد مسائل حقوق بشری، کرامت انسانی را شاخص قرار داد. چه در تحقق حقوق و حمایت از آن، چه در رفع موانع برخورداری از حقوق و چه در حمایت از

1. Kennedy, Randall, *For Discrimination: Race, Affirmative Action, and the Law*, Pantheon Books, 2013.
2. Arnold Rainer, *Reflections on the Universality of Human Rights: The Universalism of Human Rights*, Springer Netherlands, 2013; Baehr, Peter, *Human Rights: Universality in Practice*, Springer, 2016; Banks, James A, *Cultural Diversity and Education*, Routledge, 2015; Donnelly, Jack, *Universal Human Rights in Theory and Practice*, Cornell University Press, 2013.
3. Common humanity.
4. King, Elizabeth A, *Human Rights: The Search for Universality*, University of Central Oklahoma, 2012; Renteln, Alison Dundes, *International Human Rights: Universalism Versus Relativism*, Quid Pro Books, 2013.

گروه‌های آسیب‌پذیر، شاخص اصلی باید کرامت انسانی باشد. در تشخیص اینکه آیا موضوعی از حقوق بشر است یا نه؟ محرومیت از موضوعی نقض حقوق بشر است یا خیر؟ و یا حمایت از گروهی با موازین حقوق بشر سازگار است یا نه؟ باید به شاخص اصلی یعنی کرامت انسانی رجوع کرد.^۱ کرامت انسانی باید نقطه عزیمت و ارزش اول در حقوق بشر باشد. صرف‌نظر از جزئیات مربوط به تعریف، مفهوم، مبانی، علل و دلایل آن، باید بر نقش محوری کرامت انسانی اجماع داشت؛ چراکه نه تنها شناخته‌ترین، مقبول‌ترین و جهانی‌ترین مفهوم در میان جوامع انسانی است، بلکه عدم اجماع و سرگرم شدن به مباحث جزئی در تبیین آن، صرفاً برخورداری و رعایت آن را به تأخیر می‌اندازد که خود نقض غرض است. یقیناً، وابستگی حقوق بشر به کرامت انسانی، شایسته‌تر و مناسب‌تر از وابستگی آن به قدرت دولت یا مذهب است؛ اولی، به راحتی می‌تواند حقوق را سلب کند و دومی، تفسیر خاصی از آن ارائه می‌کند که در اغلب موارد، صرفاً پیروان خود را دربرمی‌گیرد؛ اما اتکا به کرامت انسانی کمتر در معرض تغییرات و تصمیمات فردی یا گروهی است. همین‌که هر انسانی را دارای ارزش و منزلت ذاتی بدانیم که مورد شناسایی و احترام دیگران باشد، مقصود حاصل است.

از این رو، در مسائلی مانند حق به سلب حیات، اتانازی، منع خشونت و شکنجه، رفع فقر و گرسنگی، حمایت از زنان^۲ و اقلیت‌ها، مجازات اعدام و دادخواهی، حقوق اقتصادی و اجتماعی، شاخص اصلی در بیان موضوع حقوق بشری، کرامت انسانی است. اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز حقوق انسانی از جمله حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مانند مسکن و شغل را به کرامت انسانی گره زده است؛ اعلامیه ۱۹۹۳ وین نیز از آن به عنوان یک اصل و شاخص یاد می‌کند و رویکردی مبتنی بر کرامت دارد. به عقیده من، حتی در موضوعات مربوط به صلح و توسعه و نیز حفاظت از محیط زیست هم کرامت و منزلت انسانی نقش محوری دارد.

به هر حال اگر هسته اصلی حقوق بشر را حمایت از کرامت انسانی بدانیم و همه انسان‌ها را در برخورداری از کرامت، برابر تعریف کنیم، می‌توان به روشنی قائل به حقوق برابر بود و تفاوت‌های افراد در جنسیت، مذهب و سایر خصوصیات فردی را نه تنها موجب تبعیض و نابرابری ندانیم بلکه آن تفاوت‌ها را مورد پذیرش و شناسایی قرار دهیم

1. Smyth, Judith, "Explaining Equality: The Concept of Dignity in Article 14 of the European Convention on Human Rights", *Edinburgh Student L. Rev.* Vol. 2, 2013.
2. Simone. Cusack. Lisa. Pusev. "CEDAW and the Rights to Non-Discrimination and Equality", *Melb. J. Int'l L.* Vol. 14, 2013.

و وجود افراد متفاوت در جامعه را ارزش تلقی کنیم و همه را دارای کرامت و شأن و منزلت برابر بدانیم. این، به نوبه خود، به رفتار و همزیستی مسالمت آمیز میان گروه‌های اجتماعی در جامعه منجر خواهد شد و مانع پیش‌داوری، تبعیض و خشونت و نیز ممنوعیت رفتارهای غیرانسانی و موجب احترام به تمامیت جسمانی افراد می‌شود. کرامت انسانی باید شاخص اصلی در شناسایی، حمایت و تفسیر حقوق بشر و نیز در تبیین مقررات دولتها باشد. این شاخص را باید در قوانین و مقررات کشور، از جمله قانون مجازات و آیین دادرسی کیفری، دخالت داد تا از حفظ کرامت انسانی در برخورد با مجرمان و متهمان و تعیین مجازات اطمینان حاصل کرد. رویه قضایی نیز باید به سمت پذیرش کرامت انسانی به عنوان شاخص در رسیدگی‌های حقوقی و جزایی پیش رود.

با توضیحات فوق، روشن است که کرامت انسانی، مفهومی غیرمذهبی و فرادینی است. لذا، به نظر نگارنده، لازم است که در تمام مراحل قرائت، استنباط، اجتهاد، افتاء و تفسیر متون فقهی و احکام دینی، کرامت انسانی ملاک و شاخص اصلی و ارزشی حاکم باشد؛ به عبارت دیگر، کرامت انسانی نه تنها بالاتر از قواعد فقهی مانند لاضرر، نفی سبیل و قاعده تسلیط است، بلکه شاخص فهم و استنباط از منابع نیز می‌باشد. لذا، اگر فهمی از دین موجب نقض کرامت انسانی از هر نوع باشد، باید در آن فهم تجدیدنظر کرد. بر این اساس، هر اجتهاد و فتوایی که بر خلاف اصول برابری، منع تبعیض و منع خشونت باشد و یا با حقوق بنیادین در تعارض باشد و در نتیجه کرامت انسانی را نقض کند، باید مورد تجدیدنظر قرار گیرد، چراکه کرامت انسانی قاعده حاکم است.

انسانیت مشترک حکم می‌کند که همه آحاد بشر را از یک خانواده بدانیم و نوع بشر را و نه بشر خاص را مشمول آیات مربوط به کرامت و ارزش ذاتی انسان‌ها بدانیم. لذا، باور، ایمان و اعتقاد به آیین خاصی را نباید ملاک کرامت انسانی دانست؛ چراکه این، هسته اولیه و مشترک در روابط میان تمام انسان‌هاست ولی آن، از امور قلبی و ایمان هر فرد می‌باشد.

اگر کرامت انسانی را ارزشی حاکم و شاخصی منحصر به فرد بدانیم، می‌توان در بسیاری از احکام اجتماعی دینی از قبیل مجازات‌ها،^۱ حقوق زنان در خانواده و اجتماع و

1. Snacken. Sonia. "Punishment. Legitimate Policies and Values: Penal Moderation, Dignity and Human Rights", *Punishment & Society*, Vol. 17.3, 2015.

نیز حقوق اقلیت‌ها قرائت و فهم دیگری استنباط کرد. اگر زنان را دارای کرامت انسانی برابر و دارای حقوق برابر بدانیم، آنها نیز می‌توانند از حقوق یکسان در همه حوزه‌ها از جمله طلاق، حضانت، ارث و دیه و دسترسی به مناصب قدرت برخوردار باشند.^۱ اقلیت‌ها نیز در تمام امور اجتماعی، حقوق برابر با مسلمانان خواهند داشت. در این نگاه، کرامت انسانی فراتر از جنسیت و مذهب می‌نشیند و خود، شاخص ارزیابی احکام و مقررات فقهی خواهد بود. اگر این رویکرد که ریشه دینی و فقهی دارد و می‌توان آن را در آیات و سنت ردیابی کرد، مورد قبول علمای دینی قرار گیرد، شاهد تجدیدنظر در بسیاری از احکام فقهی در حوزه خصوصی و عمومی خواهیم بود و قوانین و مقررات نیز به تبع آن دچار اصلاح خواهند شد و در نتیجه گامی بلند در مطابقت با موازین بین‌المللی حقوق بشر برداشته خواهد شد. در این نگاه، یک ارزش فرادینی شاخص ارزیابی احکام دینی قرار می‌گیرد.^۲

گفته شد که حقوق بشر کرامت محور است و تحقق هر حقی به حفظ کرامت انسانی برمی‌گردد. انسان‌ها با داشتن حقوق خود یک زندگی توأم با احترام، کرامت و منزلت انسانی را تجربه می‌کنند. برخورداری از هر حقوق، به کرامت تام انسانی منجر می‌شود و این راز به هم پیوستگی و به هم وابستگی حقوق بشر است. از منظری دیگر، می‌توان گفت که کرامت انسانی خود عامل پیوند تمام حقوق بشر است. در واقع، مهم‌ترین شاخص و ارزش محوری در تمام نسل‌ها و مصادیق حقوق بشر، کرامت انسانی است. این شاخص، فراتر از هر حقی در هر نسلی است. خود، حق ویژه‌ای نیست، بلکه اصلی حاکم در تمام حقوق و آزادی‌هاست.

در حقوق مدنی - سیاسی که از حداقل حقوق بنیادین و آزادی‌های اساسی بحث می‌شود، کرامت انسانی شهروندان ارزشی حاکم در تحقق و بهره‌مندی از آن است. حق حیات ارتباط مستقیمی با کرامت انسانی دارد.^۳ نه تنها حق بر زنده ماندن، بلکه حق بر زندگی کردن و برخورداری از استانداردهای شایسته زندگی، با حفظ کرامت

1. Eslami, Reza, "Sharia and Human Rights: Rights of Women and Equal Partnership Within Marriage", in *Mapping the Gender Equality: Research and Practices, The National and International Perspective*, International Conference Proceedings (22- 23 October, 2010), University of Cyprus, Nicosia, 2011, PP. 385- 405.
2. Eslami, Reza, "Human Rights and Islamic Reform", in Qamar UL- Huda, ed. *Crescent and Dove: Peace and Conflict Resolution in Islam*, Washington D. C, USIP, 2010, PP. 127-150.
3. Wicks, Elizabeth. "The Meaning of Life: Dignity and the Right to Life in International Human Rights Treaties", *Human Rights Law Review*, Vol. 12.2, 2012.

انسانی مرتبط است.^۱ در تمام وجوه و مؤلفه‌های حق بر حیات، نقش کرامت انسانی برجسته است. در صیانت از جان افراد و مصونیت در برابر قتل‌های غیرقانونی و خودسرانه، در اعمال مجازات‌های غیرانسانی، خشن و تحقیرآمیز و نیز در ممنوعیت شکنجه‌های جسمانی و روانی و بی‌ارزش دانستن اعترافات ناشی از شکنجه،^۲ کرامت انسانی ارزش و شاخص اصلی است. هر نوع رفتاری که کرامت انسانی را خدشه‌دار کند، عملی بر خلاف موازین حقوق بشری است.

مخالفت با اعدام در بسیاری از کشورها عمدتاً به جهت مغایرت آن با کرامت انسانی است. شکنجه که متأسفانه در اغلب کشورهای جهان امری رایج است و متهمان و بازداشتی‌ها و مجرمان در معرض آن قرار دارند، به شدت مغایر کرامت انسانی است و لازم است عزمی جدی برای ممانعت از آن در مراکز انتظامی و امنیتی هر کشوری به وجود آید؛ چراکه شکنجه نمونه بارزی از نقض کرامت انسانی است. همچنین در دستگیری، بازداشت، اعزام متهم به مراجع قضایی با رعایت تشریفات قانونی و در وقت مقرر، رعایت اصول دادرسی منصفانه از جمله دسترسی به وکیل در تمام مراحل رسیدگی قضایی و برخورداری از احترام و منزلت اجتماعی، ملاک ارزیابی، کرامت انسانی شهروندان است.^۳

آزادی از ترس در جهت حفظ کرامت انسانی است. رعایت حریم خصوصی از جمله در بازرسی منزل با مجوز قانونی و رعایت اصول تناسب و ضرورت در جهت حفظ کرامت انسانی است. ممنوعیت هرگونه تفتیش بدنی و بازرسی منزل و نیز شنود مکالمات و بازرسی مکاتبات بدون رعایت تشریفات قانونی و مجوز قضایی همه به دلیل خدشه‌دار شدن کرامت انسانی است. حتی سوال از رابطه زوجیت یا محرمیت زن و مرد بدون آنکه مدعی یا شاکی خصوصی وجود داشته باشد و یا تخلفی در ملأعام صورت گرفته باشد، نوعی تعرض به کرامت انسانی است.

در اتانازی، قطع درمان و مراقبت‌های پزشکی و نیز درجات صعب‌العلاج بودن بیماری، شاخص اصلی به نظر نگارنده باید کرامت انسانی باشد و لاغیر. اگر به تشخیص

1. Yorke. Jon. *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics*. Ashgate Publishing, 2013.
2. Wallace. Geoffrev PR. "International law and Public Attitudes toward Torture: An Experimental Study". *International Organization*, Vol. 67.01. 2013.
3. Javawickrama, Nihal, *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*, Cambridge University Press, 2002.

پزشکان، بیماری در شرایط دشوار و سخت درمانی باشد و درمان قطعی ممکن نباشد، حفظ کرامت انسانی بیمار ایجاب می‌کند با قطع درمان، به حیات بیمار خاتمه داده شود.^۱ از این منظر، حتی بیماران هوشیار ولی گرفتار بیماری‌های سخت و صعب‌العلاج نیز باید بتوانند در جهت حفظ کرامت انسانی خود، قطع درمان و یا خاتمه دادن به حیات را خواستار شوند. زنده گذاشتن غیرطبیعی بیمار با انواع دستگاه‌ها و لوله‌ها و غیره که در مواردی لازمه آن لخت کردن و دست‌زدن مکرر به بدن بیمار است، می‌تواند نقض کرامت انسانی تلقی شود؛ در حالی که قطع درمان و خاتمه دادن به حیات می‌تواند نوعی احترام به شأن و منزلت انسانی تلقی شود. این امر با احترام به حق بر تمامیت جسمانی و حاکمیت بر تن بیشتر متناسب است تا زنده نگاه داشتن بیمار به آن شکل که بیان شد. آیین‌های ناظر بر تدفین و ترحیم متوفیان هم همه ناظر بر رعایت کرامت انسانی است.

نویسندگان و فعالان سازمان‌های مدنی^۲ که از حق انتخاب زنان در حفظ یا سقط جنین بحث کرده‌اند نیز به کرامت انسانی زنان نظر داشته‌اند؛ چراکه در موارد زیادی رضایت زن در بارداری جلب نشده و یا زن قربانی تجاوز بوده است.^۳ حفظ کرامت انسانی آنان ایجاب می‌کند که حق انتخاب داشته باشند. با توجه به ممنوعیت سقط جنین در ایران و با توجه به این واقعیت که زنان زیادی علی‌رغم این ممنوعیت به سقط جنین اقدام می‌کنند و به دلیل عدم دسترسی مناسب به امکانات درمانی و بهداشتی در مواردی جان خود را از دست می‌دهند، پیشنهاد مشخص ما این است که این زنان بتوانند به شکل بی‌نام به مراکز درمانی خاصی، جهت این عمل مراجعه کنند تا حداقل جان خود آنان حفظ شود.^۴ این پیشگیری از سلب حیات مادران، خود در راستای حفظ

1. Punninck Grégor. "The Right to Assisted Suicide in the Case Law of the European Court of Human Rights". *The International Journal of Human Rights*, Vol. 18, No. 7-8, 2014.

2. Welch Jr. Claude F. *NGOs and Human Rights: Promise and Performance*, University of Pennsylvania Press, 2001; Eslami, Reza, "Civil Society Organization in Iran: Literature Review and Research", *Iranian Yearbook of International and Comparative Law*, Vol. 4, 2008-2009.

3. De Bruyn, Maria. "HIV, Unwanted Pregnancy and Abortion—Where Is the Human Rights Approach?", *Reproductive Health Matters*, Vol. 20, 39, 2012.

۴. همان‌طور که هر فردی می‌تواند به شکل بی‌نام جهت تشخیص ابتلای به ویروس اچ ای وی و ایدز به مراکز درمانی مراجعه کند.

کرامت انسانی آنان است.^۱ موارد دیگری از رابطه حق حیات و حق بر تن با کرامت انسانی وجود دارد که بحث از آن خارج از حوصله این نوشتار است.

شناسایی حق بر تعیین سرنوشت و رهایی از استعمار و استبداد و کسب آزادی و حق بر تعیین نظام سیاسی کشور هم ناشی از کرامت انسانی است.^۲ مردمان در بند استعمار منزلتی ندارند. ملتی که اسیر استبداد و خفقان باشد، دارای کرامت نیست و نظام غیردموکراتیک، نقض کرامت انسانی است. مراجعه به آراء عمومی از طریق همه‌پرسی و فراندوم و انتخابات در جهت تأمین حق بر تعیین سرنوشت و حفظ کرامت و منزلت انسانی است.^۳

آزادی ملازمه مستقیم با کرامت انسانی دارد. آزادی‌های عمومی از جمله آزادی تردد، آزادی اندیشه و بیان (شامل آزادی مطبوعات، هنر و قلم و آزادی اطلاعات)، آزادی مذهب و پوشش،^۴ آزادی اجتماعات و تشکیلات و آزادی انتخابات، همه در راستای تحقق کرامت انسانی است. اگر مردمانی نتوانند آزادانه بیاندیشند و آزادانه اندیشه خود را بیان کنند، به قلم آورند و برای بیان آن آزادانه اجتماع کنند و متشکل شوند، از کرامت انسانی بهره نبرده‌اند. اگر در پذیرش دین و اجبار در حفظ آن با کرامت انسانی سازگار نیست. لذا، شاخص اول و ارزش حاکم در اعمال محدودیت‌ها بر آزادی شهروندان، حفظ و رعایت کرامت انسانی است. در قانون یا مقرره‌ای، دستور یا تصمیمی و یا رأی و نظری که کرامت انسانی را نقض کند، باید در آن تجدیدنظر شود. ملاک، در صحت و درستی قوانین و مقررات و آراء و تصمیمات، کرامت انسانی است. حفظ کرامت انسانی، ارزشی فراتر از قوانین برخاسته از آیین‌ها و آداب و رسوم است. ملاک مشروعیت و مقبولیت قوانین و تصمیمات و نیز آراء قضایی، کرامت انسانی است. رویه قضایی باید بر اساس حفظ کرامت انسانی شکل گیرد و آرای ناقض کرامت انسانی باید رد و مخدوش تلقی

۱. هم‌چنان‌که در برخی مراکز نگهداری زندانیان و در جهت جلوگیری از آلودگی آنان به ویروس مذکور، سرنگ و وسایل دیگر توزیع می‌شود.

2. Muserave, Thomas D. *Self-determination and National Minorities*. Oxford University Press. 2000; Guibernau, Montserrat, "Self-Determination in the Twenty-First Century", *Ethnopolitics*, Vol. 14.5. 2015.

3. McGee, Brant. "Community Referendum: Participatory Democracy and the Right to Free, Prior and Informed Consent to Development". *Berkeley J. Int'l Law*, Vol. 27. 2009.

4. Lewis, Tom. "What Not to Wear: Religious Rights, the European Court, and the Margin of Appreciation", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 56.02, 2007.

شود. در تفسیر مواد قانونی، این ارزش حاکم باید مرتباً توسط محاکم مورد لحاظ قرار گیرد و مواد قانونی باید به طور موسع به نفع کرامت انسانی تفسیر شوند.^۱

در حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز کرامت انسانی شاخص اول است. فقر و گرسنگی و عدم برخورداری از آموزش، مسکن و بهداشت نقض آشکار کرامت انسانی است. انسان فقیر و گرسنه در جامعه دیده نمی‌شود، صدایش شنیده نمی‌شود و رأی او به حساب نمی‌آید و این نقض کرامت انسانی اوست. فرد بی‌سواد، بی‌خانمان و دور از بهداشت و درمان شأن و منزلتی ندارد و از حرمت و احترام به دور است. سیاست‌های دولت در جهت بهبود وضعیت غذا، مسکن، آموزش و بهداشت باید با شاخص کرامت انسانی ارزیابی شود. برنامه‌های رفع فقر و آزادی از نیاز باید حفظ و رعایت کرامت انسانی را ملاک قرار دهد.

حفظ حقوق فرهنگی و برخورداری تمام اقوام و نژادها و گروه‌های اجتماعی از حق بر فرهنگ و محصولات فرهنگی نیز در جهت حفظ کرامت انسانی است. اقلیت‌های مذهبی، زبانی و قومی نژادی باید آزادانه به مذهب و آیین‌های دینی خود عمل کنند؛ زبان خود را در آموزش و تحصیل و روابط و تعاملات خصوصی و عمومی خود به کار برند و فرهنگ قومی و نژادی خود را حفظ و رعایت کنند؛ چراکه این در جهت حفظ کرامت انسانی است. نژادپرستی نیز مانند بردگی نقض آشکار کرامت انسانی است.

هر اقلیت یا گروه اجتماعی که نتواند به آیین مذهبی خود عمل کند یا به زبان مادری خود صحبت کند و یا از رعایت فرهنگ خود بازداشته شود، صاحب کرامت و شأن و منزلت نخواهد بود. قوانین، مقررات و سیاست‌های دولت درخصوص حفظ حقوق اقلیت‌ها باید بر اساس ارزش حاکم کرامت انسانی ارزیابی شود. در قوانین مغایر باید تجدیدنظر شود. احترام به هویت جمعی گروه‌های اجتماعی و اقلیت‌ها و حفظ تنوع فرهنگی در جامعه، گامی در جهت رعایت کرامت انسانی همه شهروندان است. شناسایی حق بر متفاوت بودن و احترام به افراد متفاوت^۲ در واقع احترام به کرامت انسانی همه آحاد انسانی جامعه است. تنوع دینی، زبانی و فرهنگی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز میان

1. Walter Kälin, Jörg Künzli, *The Law of International Human Rights Protection*, Oxford University Press, 2009.

۲. اسلامی، رضا، سارا محبوبی، حق بر متفاوت‌بودن و چالش‌های آن در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه حقوق عمومی، سال ششم، شماره ۱۲، بهار ۹۴.

افشار مختلف جامعه، علی‌رغم تفاوت‌های میان آنها، به ترویج و تحقق کرامت انسانی کمک می‌کند.

لذا، مطالعات و آموزش صلح و ترویج صلح‌سازی به تقویت کرامت انسانی منجر می‌شود.^۱ هر نوع خشونت، چه قانونی و چه غیرقانونی، نزاع‌های میان افراد و دسته‌جات و تعرض به تمامیت جسمانی و روانی افراد نقض صلح و کرامت انسانی شهروندان است. خشونت علیه کودکان، زنان، سالمندان، اقلیت‌ها و پناهندگان مصداق بارز نقض کرامت انسانی آنان است. کودکی که در معرض خشونت جسمی، روانی، جنسی و غیره قرار می‌گیرد^۲ و زنی که در معرض خشونت فیزیکی، کلامی، ساختاری و روانی است، قربانی نقض کرامت انسانی است که آثار سوء فراوانی در جامعه بر جای می‌گذارد. کودک‌همسری از مصادیق خشونت، سوءاستفاده و خدشه‌دارکردن کرامت انسانی اوست.^۳ اجبار کودکان و زنان به فحشا و قاچاق آنان، نقض کرامت انسانی است.^۴ از آن طرف، قوانینی در جهت حمایت از کودکان در برابر ازدواج زودهنگام و سامان‌دهی کودکان کار و قوانین مربوط به حمایت از زنان در برابر خشونت و محرومیت از حقوق سیاسی و اجتماعی و اقتصادی همه در راستای احترام و رعایت کرامت انسانی آنان است.^۵

برخورداری از هر حقی به نحوی موجب تقویت کرامت انسانی است به همین خاطر است که در نظام بین‌المللی حقوق بشر از توسعه پایدار سخن گفته می‌شود؛ چراکه توسعه پایدار یک توسعه انسانی و با توجه به توسعه همه ابعاد انسانی و در جهت احترام

1. Eslami, Reza, "Peace Education in Iran" in Lefkios, ed. Neophytou, Citizenship, Multiculturalism, Cosmopolitanism, International Conference Proceedings (3-4 Nov 2007) Vol 2 Nicosia 2009 PP 527- 535; Eslami Reza & Hooman Movassaei "Peace Education in Iran: Challenges and Prospects", J. of Peacebuilding & Development, (2014) 9/2 33-48
2. Schetky Diane H "Child Pornography and Prostitution", *Child Sexual Abuse: A Handbook for Health Care and Legal Professions*. 2014
3. Askari Ladan "Convention on the Rights of the Child: The Necessity of Adding a Provision to Ban Child Marriages", *ILSA J. Int'l & Comp. L.* Vol. 5. 1998; Besson Samantha. "Enforcing the Child's Right to know her Origins: Contrasting Approaches under the Convention on the Rights of the Child and the European Convention on Human Rights", *International Journal of Law, Policy and the Family*. Vol. 21 2 2007.
4. Todres Jonathan. "A Child Rights Framework for Addressing Trafficking of Children", *Michigan State University College of Law Journal of International Law*. Vol. 22.557. 2014; Conradi Carl. "Child Trafficking: Child Soldiering: Exploring the Relationship Between Two Worst Forms of Child Labour", *Third World Quarterly*, Vol. 34 7. 2013.
5. Charlow Andrea. "Awarding Custody: The Best Interests of the Child and Other Fictions", *Yale Law & Policy Review*. Vol. 5 2. 2015; Kittav Eva Feder, *Love's Labor: Essays on Women, Equality and Dependency*, Routledge, 2013.

و رعایت کرامت انسانی همه افراد است. حفظ و حمایت از محیط زیست نیز از دیگر مصادیق توجه به کرامت انسانی است. استفاده بی‌رویه از منابع زیست محیطی، تخریب جنگل‌ها، بیابان‌زایی، آلودگی دریاها و رودخانه‌ها با بی‌توجهی به کرامت انسانی شهروندان مرتبط است. عدم مقابله با ارسال پرازیت‌ها، آلودگی هوا و تقلب در ترکیبات مواد غذایی که آثار مخربی در سلامت و بهداشت شهروندان دارد، نقض آشکار کرامت انسانی افراد جامعه است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود کرامت انسانی، شاخص اول و ارزش عام حاکم در شناسایی، احترام، حمایت و تقویت حقوق بشر است. حتی می‌توان گفت که کرامت انسانی منبع ایجاد حق‌های جدید بشری است. بدین معنی که هر امری که لازمه حفظ و رعایت کرامت انسانی است، باید مورد شناسایی و احترام جامعه باشد و حمایت از آن در قوانین و مقررات لحاظ گردد.

به امید آنکه رعایت کرامت انسانی شهروندان به عنوان شاخص و ملاک اول و ارزش حاکم در رفتار و تصمیمات دولتی و حکومتی مورد شناسایی قرار گیرد و قانونگذاران از آن به عنوان تنها منبع مشروعیت و مقبولیت قوانین و مقررات بهره گیرند. در هر جامعه‌ای، اگر کرامت انسانی به مثابه شاخص اول تلقی شود، شهروندان مورد حرمت و احترام خواهند بود و از حقوق انسانی خود، به ما هو انسان، بهره‌مند خواهند شد، از فقر و گرسنگی در امان خواهند بود؛ از شکنجه و بدرفتاری مصون خواهند ماند؛ حریم خصوصی و آزادی‌های عمومی آن‌ها محترم شمرده خواهد شد و به سرنوشت خود حاکم خواهند شد. این شرایط، تجلی عملی برخورداری آحاد جامعه از کرامت انسانی است. آموزش شهروندان جهت آگاهی از کرامت انسانی و جلوه‌های آن در انواع حقوق و آزادی‌ها بسیار ضروری و مهم است تا با اطلاع از شأن و منزلت انسانی خود در جهت تحقق و برخورداری از حقوق شهروندی، به توانمندی رسیده و حقوق خود و در نتیجه حفظ و رعایت کرامت انسانی خود را از دولت مطالبه کنند.^۱

۱. اسلامی، رضا و همکاران، *آموزش حقوق بشر*، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۳؛ انصاری، باقر، *آموزش حقوق بشر*، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۸؛ دفتر کمیسیون عالی حقوق بشر سازمان ملل، *آموزش حقوق بشر برای مدارس ابتدایی و متوسطه*، کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، ۱۳۸۶.

مطالبه رعایت کرامت انسانی از نهاد حاکم، باید به یک خواسته روزانه و مستمر بدل شود. شهروندان خود نیز باید به رعایت و احترام به کرامت انسانی یکدیگر در رفتارها، تعاملات و مناسبات اجتماعی جاری خود همت گمارند و در تمام ارتباطات شهروندی خود حفظ کرامت انسانی یکدیگر را ملاک و شاخص اول و ارزش عام حاکم بدانند و به آن عمل کنند.^۱ به امید آن روز ...

1. Canlas, Melissa, Amy Argenal, and Monisha Baia. "Teaching Human Rights from Below: Towards Solidarity, Resistance and Social Justice", *Radical Teacher*, Vol. 103, 2015.